

KIS JÁNOS ÉS ARANKA GYÖRGY LEVELEZÉSE

Kis János élete alkonyán írt emlékirataiban így emlékszik vissza Aranka Györgyhöz és az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társasághoz fűződött egykori kapcsolatára: „*Nagy-Baráti prédikátorságomban Aranka György királyi tanácsos, akkor az erdélyi tudósok között a magyar nyelv művelő társaságnak tüzes indítványozója azon munkából, melyet 1796-ban Szébenben ily cím alatt: A MAGYAR NYELVMŰVELŐ TÁRSASÁG MUNKÁJÁNAK ELSŐ DARABJA kiadott, számomra is egy példányt küldött. Az ezt megköszönő s hozzám intézett levelem velem levelezésre és egy írásbeli esmeretségre adott alkalmat...*”¹

Kis már korábban, Kazinczytól értesül Aranka és a nyelvművelő társaság munkájáról. Kazinczy 1789 óta Ráday Gedeon közvetítésével jutott kapcsolatba Arankával. Kazinczy és Aranka kapcsolatát kezdetben a bensőséges jellemzi, Kazinczy sokat vár ettől a barátságtól: „*nagy módunk lessz a Magyar Országi és Erdélyi Magyarságot közelebbre vonni egymáshoz...*” – írja Arankának 1789. augusztus 13-án.² A kezdeti évek kölcsönös lelkesedését a fokozatos elhidegülés váltja fel. Lényeges kérdésekben szemléletbeli különbségek merülnek fel, s az egymással váltott levelek megritkulnak. Aranka Kazinczyhoz írott leveleiből egyszem került elő, Kazinczy leveinek nagy része viszont megmaradt. 1794-ből mindössze egy ismeretes, amelyet május 2-án küldött Arankához.³ Kazinczy és Kis János kapcsolata későbbi keletű, de egy egész életre kiterjed. Kazinczy több levélben megemlékszik Arankáról és az Erdélyi Nyelvművelő Társaságról. 1794. május 11-én keltezett Kishez írott levelében Kazinczy elküldi a társaság Aranka által fogalmazott körlevelét, sőt arra is ígéretet tett, hogy Arankának be fogja ajánlani Kist.⁴ Kazinczy nemsokára börtönbe került, s a kapcsolat létrehozásának nem kedvezett a Martinovics-féle összeesküvés leleplezése és a nyomában megindult terrorhullám. Végül is 1797. június 30-án Kis rászánja magát arra, hogy levélben forduljon a társasághoz, annak titoknokához, annak Györgyhöz. A kapcsolatteremtést elősegítette a társaság első – s egyben utolsó – nyomtatott munkájának a megjelenése, amely jelentős visszhangot váltott ki. Kis levelével kezdetét veszi egy csaknem két évre kiterjedő kapcsolat. A Kis–Aranka levelezésből feltételezhetően Kis valamennyi levele fennmaradt, míg Aranka leveleiből mindössze egy. Számunkra mégis ez az 1797–1799 között kialakult levelezés azért is fontos, mert olyan ismereteket közöl a korról, az eseményekről, az írói és tudósi igyekezetekről, amelyek hiányt pótolnak. A Kazinczy-levelezés Kazinczy börtönbüntetése miatt éppen ezekre az évekre vonatkozóan nem szolgálhat felvilágosítással. Tehát a Kis–Aranka-levelezés következő darabjait közöljük:

1. Kis Arankához, Nagy-Barátin, 1797. jún. 30.
2. Kis Arankához, Nagy-Barátin, 1797. aug. 11. + függelék. Plánum.
3. Kis Arankához, Nagy-Barátin, 1797. aug. 25.
4. Aranka Kishez, hely nélkül, 1797. szept. 15.
5. Kis Arankához, Nagy-Barátin, 1797. okt. 24.
6. Kis Arankához, Nagy-Barátin, 1798. márc. 14.
7. Kis Arankához, Nagy-Barátin, 1798. júl. 29.
8. Kis Arankához, Nagy-Barátin, 1798. nov. 26.
9. Kis Arankához, Nagy-Barátin, Kővágó-Órs, 1799. ápr. 30.

A fent jelzett levelek eredetije az egykori kolozsvári Katolikus Lyceum könyvtárában voltak (utóbb az Akadémia 1. sz. levéltárában Kolozsváron). Az eredetiből 1852-ben másolt Vass József, másolatát elküldte Toldy Ferencnek Budapestre. Mi a szöveget a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában

¹ *Kis János superintendens emlékezései életéből.* Második kiadás. Bp., 1890. 406. 1.

² *Kazinczy Ferenc levelezése.* Közzéteszi VÁCZY János. Bp., 1891. II. k. 362. 1. 445. sz. levél.

³ *Kaz. Lev. Uo.* II. k. 357. 1. 443. sz. levél

⁴ *Kaz. Lev. Uo.* II. k. 362. 1. 445. sz. levél.

meglevő másolatból (M. Irod. Lev. 4. r. 146. sz.) közöljük, a másolatban alkalmazott korszerűsített helyesírásban.

Kis első levelében beszámol az elkészült és készülöben levő munkáiról, s e levelezés alkalmat ad arra, hogy az erdélyi társaság munkájával most már közvetlenül is megismerkedjen: „*Régen akartam már az erdélyi magyar Társaságról valamely közellévő tanúnak bizonyosságát hallani. Kicsoda tudósíthatna arról jobban, mint annak feje, Aranka*” – s ugyanakkor segítséget, tanácsot remél: „*Egy magyar Journal kiadása felől való igyekezetünkben is tanáccsoddal s ítéletteddel fogok rövid idő múlva élni...*” – írja Kis már az első levelében. A második levél mellékletben már részletesen tartalmazza a „Journal” planumát, amelyet Kis a Soproni Magyar Társaság egykori tagjaival dolgozott ki. A Journal kiadását a közbejött insurrekció és „*egy más különös környülállás*” akadályozta meg. Az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság megalakulása óta kifejtett tevékenysége azt a benyomást keltette, hogy Erdélyben kedvezőbbek a feltételek, így nem csoda, hogy Kisben felmerült a gondolat: „*Nem lehetne-e úgy intézni a dolgot, hogy Ti is egyesítenétek velünk magatokat, s auctoritásotok által nyernétek még több érdemes írókat az együtt dolgozásra. A nyomtatás az erdélyi Társaság költségén lehetne, ha kitelnék...*” A Martinovics ösztöndíj felgöngyöltése után visszaesett az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság tevékenysége is, de hónapok múlva sikerült a társaság tevékenységének új lendületet adni. A tudós tagokat újra felkereste Aranka leveleivel, s a fellendült tevékenység nem maradt hatás nélkül Magyarországon sem. 1976. október 13-i ülésen a társaság a jegyzőkönyvében joggal jegyezhetette be: „*ma, akkor amikor más nemzeti szép igyekezetek, minémű a pesti játékszin volt, meg nem állhattanak, ez a Társaság elég szerencsésnek ítéli magát, hogy ha világát nem ragyogtatta is, ártatlanságát s azzal legalább életét fenntartotta...*”⁵

Joggal remélhette Kis is, hogy a közös ügyben – sikerül egybehangolni a Dunántúli törekvéseket az erdélyiekkel. Kis levele – a társaság ülése elé került.⁶ Aranka rövidesen részletes választ küld Kis levelére, dicséri a vállalkozást, megteszi bíráló megjegyzéseit a planumra, s szíve szerint örvendene a közös törekvések egybekapcsolásának: „*Hogy a Társaság a Journalra nézve veletek függésben legyen: E jó gondolat, és a Társaságnak is tetszik: de a cassánk most üres. Adjátok gondolatotokat Barátom, hogy egyesülhetne a Társaság ebben a részben is veletek...*” mert „*Talán a Társaság neve nevelhetné valamennyiben a Journal világát; talán nem olyan könnyen érné az a szerencsétlenség, mely az elenyészett jeles igyekezeteket érte nemes Magyarországon...*” Aranka válaszelevele tulajdonképpen betekintést nyújt a társaság szervezési módszereibe: megmutatja miképpen próbálta kiszélesíteni kapcsolatait a magyarul írókkal a szélrózsza minden irányában. Hogyan képzei el a társaság jövőjét Aranka? „*igyekezni fogunk, hogy idővel és igen lassú lépésekkel, hogy szemet ne szúrjon, nagyobb tökéletességre menjen...*”

Néhány hónap telik el a planum kidolgozása óta, Kisnek rezignáltan le kell vonni a következtetést: „*sajnálom, hogy ezen jó igyekezetünk, még most legalább, csupa jámbor szándék marad...*” S bár a magyar journalalapítási terv 1797-ben nem járt sikerrel, a kudarcba fulladt kísérlet is a korviszonyok hű tükré maradt. Erről a kísérletről mindössze egy rövid értekezés jelent meg.⁷ A Kis és a társaság közötti kapcsolat tovább épül, Kis elküldi új köteteit, Aranka pedig tájékoztatja Kist a társaság munkájáról, valamint új tagok beszervezésére buzdítja Kist. 1798 nyarától azonban a levelezés gyérül: Kis látásának a megromlásáról panaszkodik, Aranka pedig az év nyarától visszavonult a társaság vezetésétől. Kis Jánost időközben a kővágó-őrsi gyülekezet prédikátorának választják meg, ahol mint írja Arankához intézett udolsó levelében: „*officionális dolgaim nem kevesek...*” Közös levelezésük megszűnése egybeesik az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság hanyatlásával.

Ez a levelezés töredékes voltában is közelebb visz a XVIII. század utolsó évtizede utolsó éveinek megértéséhez.

⁵ JANCSÓ Elemér, *Az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság iratai*. Bukarest, 1955. 212. 1.

⁶ Uo. 251–252. l.; 259. l. és 286. l.

⁷ TOLNAI Gábor, *Kis János journalterve a XVIII. század végén*. Könyvtári Szemle, 1934. 4. sz. 28. l.

Nagy Barátin, Gyórtól egy órányira
Jun. 30. d. 1797.

Nagy Érdemű Tudós Hazafi!

Mind eddig visszatartóztatott rész szerént a szemérem, rész szerént a tisztelet a levélírástól, mely Hozzád való forró szeretetem már régtől fogva ösztönzött. Most, midőn az érdemnek egyik legszebb pályáján Téged követni akarlak, nem csak illendőnek, hanem kötelességemnek is tartom Veled mind Literaturánk első rendbéli veteránusával, megismerkedni; s ha megengeded, barátságosan kezdet fogni.

Eltökéltettem magamat arra, hogy a tudományokkal való foglalatosságomnak némely gyümölcsseit ottan ottan közrebecsássam, ha különben a külső környülállások szándékomat győzhetetlen akadályokkal nem gátolják. Vajha mindenkor kedves lenne áldozatom az igazságnak s a virtusnak, ezen jól tévő istenségeknek, *quarum sacra fero, ingenti percussus amore*.⁸

Már rész szerént egészen, rész szerént csaknem egészen készen vagynak következő munkácskaim: 1) *Költeményes Próbák*⁹ (Ezen mintegy 12 árkosból álló kézírásom már három fertály esztendő óta fogva hever Landerernél Pesten.) 2) *Kalendariom és zsebben való könyv azoknak, a kik az olvasásban hasznos gyönyörködtetést keresnek*.¹⁰ 3) *Meiners oktatása, mint kellessék az ifjaknak haszonnal olvasniok, excersalnikok s magokat az írásban gyakorolniok*. A legjobb olvasni való könyvek, rövid lajstromával meg bővítve.¹¹ 4) *Az emberekkel való társalkodásról*. Németből báró Knigge szerént, némely változtatásokkal. Három darabban.¹² 5) *Erkölcsei próbák. Az ifjú asszonyok számára*. Németből.¹³ A második szám alatt nevezettben ezek a darabok vagynak: 1) *Folyóbeszédben: A boldogságról*. (Anacharsis utazásaiból) 2) *A régieknek némely ünnepei* (Flóra nevű német journalból) 3) *Emberiség és Szerelm*. Anecdota (Ugyanabból) 4) *A bagdadi főszény kalmár*. Napkeleti rege (Németből) 5) *A vad ember és az európai ember* (D' Arnand után) 6) *A szánakozás ereje* (Ugyan a szerént). II. Versben: 1) *A haza szeretete* (Voss után) 2) *Búcsúvétel az ifjúságtól* 3) *A módi* (Bernis után) 4) *Horatius* (Hagedorn után.) 5) *A házassági élet boldogsága* 6) *Elégia aratáskor* (Scott után) 7) *Wieland Muzarionának első könyve*. Ezt a zengéimet Néked bátorodom szentelni, ha az első két vagy három hétben tudósítani méltóztatól, hogy nem veted meg csekély, de tiszta indulattal nyújtandó áldozatomat. — Valamint csak lehet, sietnem kell a nyomtatattással, mert, ha közönséges kalendariomok előbb ki fognak terjesztetni az országban, féltő, hogy az én egyéberánt is szokatlan formájú, könyvecskéimnek nem találkoznak vevői.

Munkám kiadásában a legnagyobb akadály az, hogy illendő feltételek alatt nyomtatattót nem talállok. Ingyen, vagy 10–15 exemplárért kézírásomat, megvallo, általadni nem akarom. Jövedelmemet mely egyéberánt is igen kevés, a nyomtatattásra kockáznom nem lehet, nem is szabad. Segedelmet a nagy uraktól koldulni szégyenlek. Arra határozotam végre magamat, hogy ha mágnásaink vagy más gazdag hazánk fiai közül valakit tudnák nemzeti literaturánknak buzgó szeretőjét, ahoz folyamodnám oly

⁸ „akiknek — mármint az igazságnak és a virtusnak — teljes odaadással áldozok”

⁹ Így nem jelent meg, de a versek egy részét később KAZINCZY Ferenc adta ki *Kiss János versei* címmel, Pest, 1815. Három kötet.

¹⁰ *Zsebbe való könyv*. Azoknak, a kik az olvasásban hasznos gyönyörködtetést keresnek. Pozsony, 1797.

¹¹ *Meiners Kristófnak* oktatása, miképpen kellessék az ifjaknak haszonnal dolgozni, kivált magokat az olvasásban, kijegyeztetésben és írásban gyakorolni. Magyarra fordította és az ifjaknak legszükségesebb könyvek esméretével meg bővítette KIS János. Győr, 1798. (Második kiadás Pozsony 1820.)

¹² *Az emberekkel való társalkodásról*, vagy miképpen kellessék minden rendbéli emberekhez magunkat úgy alkalmaztatnunk, hogy a világban boldogulhassunk. Írta német nyelven br. Knigge Adolf. Szabadon fordította KIS János. Győr, 1798. I–III. k.

¹³ *Erkölcsei oktatás* az ifjabb asszonyságok számára írta egy angliai dáma. Fordította KIS János. Győr, 1798.

kéréssel, hogy bőségéből jó szándékomat remes (?) szívvel mozdítaná elő, adna a nyomtatásra pénzt, osztaná meg velem a nyereséget, ha pedig a nyomtatványok nem kelnének, áldozná fel egynehány forintját, s viselné maga a veszteséget. De minthogy kihez folyamodjam ily kéréssel, nem tudom, s kéresemnek kinevettetésétől is, legalább megtagadtatásától félek, még talán először Knigemmel a praenummeratio¹⁴ útját fogom megpróbálni. — Te, a ki Ewaldot¹⁵ oly szép magyar ruhába öltöztetted, s tudományokhoz való szeretettednek oly sok szép más jeleit adtad, nem fogod magad megalacsonyításának tartani, ha tapasztalásidből egy olyan ifjabb barátodnak tanácsot adsz, a ki ugyan a tudományokat egész szivéből s szintén oly tisztán s interessentia nélkül szereti, mint akárki, s a józan megvilágosodást is szintén oly buzgón kívánja terjeszteni; de mindazonáltal munkájából tisztességes jutalmat kívánni nem csak illendőnek, hanem körülállására nézve szükségesnek, sőt ugyan kötelességében álló dolognak is tartja.

Későn veszem észre, hogy hevenyében minden illendőség ellen, igen is sokat csevegtem magamról, s más szükséges dolognak irására nem hagytam sem időt, sem helyet. Régen akartam már az erdélyi magyar Társaságról valamely közellevő tanunak bizonyosságát hallani. Kicsoda tudósíthatna arról jobban, mint annak feje, Aranka. A szerencsétlen Kazinczy nekem is küldött a hívó levelekből egy nyomtatványt; s ezen megtiszteltetésem kötelességemmé tenne ezen tudakozódást, ha mindjárt az aféle hazafiúi nemes igyekezetek eránt, a milyen az erdélyi magyar Társaság, annak szive hideg lehetne is, a ki maga is, még szinte gyermekségében, legalább első ifjúságában, olyan forma dolgokról álmodozott, mikor nagyobb entuziazmussal, mint értelemmel a Sopronyi tanuló Társaságának¹⁶ lételt adott. — Egy magyar Journal kiadása felől való igyekezetünkben is tanácsoddal s itéletteddel fogok rövid idő múlva élni, ha megengeded, és ha barátimmal elébb bővebben beszélhetek, a kiknek plánumom már kezeken van.

Hát Te, erdélyi Phoebusunk, miben foglalatoskodol, s mit csinálnak vezérlésed alatt az erdélyi Musák? Élj soká s szerencsésen ezeknek s ezek által mind a két magyar hazának dízére, s méltóztatd szeretettedre egyenes szívű tisztelődet

Kis Jánost.

Ha válaszolni méltóztatol, úgy adressáld Győrön által (akár ott lakó doctor Szent-Györgyi¹⁷ barátomhoz, akár egyenesen hozzám Nagy-Barátira) válaszodat, mint egy becsületes luth. [eránus] prédikátorhoz szokás; jóllehet ezt a levelet nem a prédikátor, hanem a Musákat szerető Kis irta, nem is a consiliárius, hanem a Musáktól szeretett Arankához.

* (Vass jegyzete: E leveléhez mellékle Kisünk ily című versezetét: „A magyaroknak a tudományokban s szép mesterségekben való hátramaradások okairól. Agathonhoz.” Láthatni ezt a „Töredékek egy levélnek” cím alatt Toldy kiadásában,¹⁸ a 445. és 446. hasábon.)

¹⁴ előfizetés

¹⁵ Ismeretlen a célzás háttere

¹⁶ A soproni Magyarul Tanuló Társaság egyik megalapítója Kis János volt. Önképzőköri céllal alakították 1790-ben Németh Lászlóval.

¹⁷ Szentgyörgyi József (1765–1832) orvos, természettudós, nyelvész.

¹⁸ A hivatkozások SCHÉDEL Ferenc (Toldy) 1843–1848 között kiadott *Kiss János poétai munkái* című kötetére vonatkoznak

Nagy Barátin, Aug. 11d 1797.

NAGY érdemű Tudós Hazafi!

Tetézett mértékben beteljesített azon reménységemet, melyet bennem a tudományok pályáján gyűjtött érdemeid emberszerető nemes szived felől támasztottanak. Félve s tartózkodva merészelttem barátságodat kérni; Te pedig kiterjeszted, úgy szólván karjaidat az enyém után. Hitesd el magaddal Uram s Drága Barátom, hogy erántam leveledben kinyilatkoztatott szeretetedet megérdemelni teljes tehetségemből igyekezni fogok; s ha a megesmért Jó és Szép eránt való buzgóság az esméretben naponként való nevededésnek kívánásával együtt szeretetedet s barátságodat maradandóvá teheti; bizonyos is vagyok benne, hogy mindenkor barátok leszünk.

A könyvnyomtatásról adott tanácsodnak köszönettel hasznát fogom venni, a mennyiben a környülállások engedik. De a mostani szűk világban a könyvárusok sem könnyen vállalják magokra akár mely könyvnek is a magok költségén való kinyomtatását. Ugyanazért a már említett munkáskáim, jóllehet mindegyik készen vagynak, hihető, hogy még egy ideig heverni fognak kézírásban. Az egy *Zsebbéli könyv* keresi már jó időtől fogva a sajtót; ennek pedig a közönséges akadályokon kívül, egy nem reménylett gát is vétetett eleibe a pozsonyi censor által, a ki idélen buzgóságától vezéreltetvén, mindekutána egy darabig a msot [manuscriptumot] magánál tartotta, végre azzal a felelettel adta vissza, hogy *szemtelen politicabeli* dolgok is vagynak benne, nem subscribálhatja. De minden órán várom azt az alkalmatosságot, mely által Bécsbe küldhessem, a hol, csaknem bizonyos vagyok benne, hogy vagy semmit sem, vagy felette keveset fognak kitörölni; s reménylem nem sokára megitélheti a részre nem hajló közönség, micsoda szemtelenség van ezen igen ártatlan könyvecskében. Minthogy ajánlásomat szemérmességéből el nem akarod fogadni; csak aligha minden keresztatyja nélkül nem lép a kereszténység közé.

Kívánságodra ime közlök veled egy planumot, v. inkább proiectumot a gondolatunkban forgó Journálról. Azok a kikkel erről a dologról gondolkodtam, prof. Németh László,¹⁹ doctor Szent-Györgyi József, és prókátor Lehner András²⁰ barátim Győrben, és prof. Ásboth János²¹ úr Késmárkon. Ezt a proiectumot, mely ide van rekesztve, már egynéhány hónapokkal ez előtt adtam barátim eleibe, s egyik összevegyülésünkben elővettük ezt és egy másikat, a melyet csaknem ugyanazon egy időben küldött Ásboth barátunk, s azt végeztük, hogy a kettőt forrasszuk egybe. Csak hamar azután az insurrectio lármája és egy más különös környülállás akadékat vetvén dolgunkban, a most folyó Aug. [ustus] hónapra halasztottuk a végső kidolgozást, s most minden napon várjuk Késmárkról prof. Ásboth urat. — Minthogy azonban mi ezen feltételünkben, ha valamire mehetünk is, sietni nem fogunk, a magam nevében s társaim nevében is szeretettel kérlek, ne sajnáld első leveledben az én planumomról ítéletedet megírni. Nem lehetne-e úgy intézni a dolgot, hogy Ti is egyesítenétek velünk magatokat, s auctoritások által nyernétek még több érdemes írókat az együtt dolgozásra. A nyomtatás az erdélyi Társaság költségén lehetne, ha kitelhetnék. De a planumban elébb legalább a rendes munkás társaknak meg kellene egyeznie. Azonban ítéletedre hagyok mindent.

Az erdélyi tudós Társaságba való felvételt úgy nézem, mint különös megtiszteltetésemet. Méltóztatd magadat is, nagy érdemű társaidat is a felől bizonyossá tenni, hogy mindent el fogok követni, a mi csekély erőmtől kitelhetik, a mivel meg bizonyíthatom, mely igen becüljem nemes igyekezeteket, s mely háládatos szívvel fogadjam azt a szép koszorut, melylyel kevés iparkodásomat is megkoronázzátok. De méltóztatással egyszersmind a Társaság belső mivoltáról is, minden környülállásairól is oly bőven tudósítani, mint időd engedi, hadd tudhassam, mi légyen kötelességem, mivel találhatom leg-

¹⁹ Németh László (1770–1806) Kis tanuló társa volt a soproni evangélikus liceumban. Később ugyanítt volt tanár.

²⁰ Léhner András. Pesti polgár. Színműveket írt, fordított. Egy részük kéziratban maradt.

²¹ Ásboth János (1768–1823) A Keszthelyi Georgikon igazgatója, majd 1796-tól 4 évig Késmárkon tanár.

inkább kedveteket. Az – e még eddig is a Társaság planuma, melyet a hívó levél magában foglal, stb. – Kik volnának alkalmasok társaknak? Ezen kérdésre leginkább Ásboth és Németh prof. barátimat bátorítom ajánlani munkásoknak; jóltevőknek egynéhány fiatal jó igyekezetű prókátorok annyiban talán kvalificalnék magokat, hogy esztendőnként 5 Rfvt. megfizetnének. Ha ez elegendő tulajdonság-e, add tudtomra; azonnal meg nevezem őket, s az alatt még többekről is gondolkodom.

Hogy verseimet nem csak figyelmetes olvasásodra, hanem megítélésedre is méltóztattad, szívesen köszönöm. Cselekedjél, kérlek, többszer is ily barátságosan velem. Mindenkor szerencsémnek fogom tartani, ha tudós jegyzéseidet olvashatom; sőt igen szerencsés lennék, ha velem egy tudós levelezést kezdeni méltóztatnál, melyben mind philologiabeli, mind, ha tetszik, más tárgyakra is kiterjeszkedhetnénk, s egymásnak gondolatainkat, mint liberaális emberekhez illik, szabadon s barátságosan megmondhatnánk s szükséges okokkal támogatathatnánk; így talán egyikünk sem vesztené, én pedig nyernék is sokat. Ezt annál inkább kívánnám, mivelhogy még eddig a magyar írás teoriájában Tőled nagyon különbözök, és hogy a magam vizsgálódása által valaha Veled megegyezhessek, nem reményelhetem.

Még egy két szót a papságról. Azzal vádolsz, hogy verseimmel ezt sértegetem. A vallást s annak hív szolgáit senki inkább nem becsülheti, mint én; ezt, úgy gondolom, minden gyanúságon kívül teheti: *A vallás csúfolók* ellen írt s tavaly ki is nyomtatott versem.²² Ebből mihielyt Pestre alkalmazhatóságom lesz, küldök exempl[art]. Festésémnél nem is csupán az elfajult papok, hanem általában mindenegek voltak eszemben, a kikre reájok illik, olyanok pedig sokan vagynak. De csakugyan magam is általláttam előre, hogy igen komorak s igen fekete festékek verseim, ezért félben is hagytam.

Magamat barátságodba ajánlván, vagyok

hív tisztelő

Kis János

Függelék Kis János Arankához, Nagy Barátin, Aug. 11d. 1797-ben kelt leveléhez

EGY MAGYAR JOURNALRÓL VALÓ PROIECTUM

Ezen végére siető századunknak utolsó tizede majd annyi magyar folyóírást látott meghalni, mint esztendőket. *A Mindenes Gyűjtemény*, a *Magyar Museum*, az *Orfeus*, a *Helikoni virágok*, az *Urania*, a *Parnasszusi időtöltés* stb. mind ebben jutottak rövid pályafutás után, gyászos végökre. Alig tetszetek fel literaturánknak derülni kezdett egén, azonnal, mint megannyi tündérragyogványok, hirtelen el is tűntek szemeink elől. – S hazafiúi buzgóságnak ennyi hajótörései, úgy látszik, méltán elijeszthetnének akárkit is hasonló próbáktól; kivált, most, midőn a fegyverek zörgése még a Múzsák hív tisztelőit is fellármázza édes foglalatosságokból, s a közönséges figyelmezést s várakozást egészen maga felé vonja. Mindazonáltal nemzetünknek az eféle írásokból származható nyeresége megérdemli, hogy több rendben is próbáljanak velek szerencsét a jó igyekezetű hazafiak.

Egy ilyen munkát szándékozunk mi fertályesztendőnként ily cím alatt: *FLÓRA*²³ kiadni, melynek fő célja a gyönyörködtetés, de a hasznos gyönyörködtetés léssen. A természetben virágzás nélkül nem várhatunk gyümölcsözést; akármely nemzet culturájában sem kedveskedhetnek a mélyebb tudományok gazdag aratással, míg a szép mesterségek tavasza nem viritott. Ha azt akarjuk, hogy a józan okosságunk megért gyümölcseit teremhesse hazánk, szükség, hogy a képzelődésnek virágjait gondos dajkálkodással ápolgassuk. A tudományokat mindeneknek előtte az ifjúsággal kell megszerettetni, mely oly örömet szeret mindenütt virágokat szedni; ugyanazért meg kell rózsákkal hinteni azt az utat, mely azoknak dicső templomához vezet. Egyéberánt is nemzetünknek az a része, melynek magyar könyvekre legnagyobb szüksége van, ha nem csalatunk, épen most áll azon a grádícson, melyen neki a szépség-

²² *A vallás csúfolók* ellen. Főtiszt. Nagy István urnak a Dunán túl levő evangélikusok superintendensévé lett választásának alkalmatosságával. Sopron. 1796.

²³ Hasonló címmel később megjelent egy kiadványa: *Flora*, vagy szivre ható apró románok, erkölcsei mesék, versek, és egyéb hasznosan gyönyörködtető darabok a szép nem barátainak. Pest, 1806–1808. Négy kötet.

nek bájoló ereje által kell az igazságnak nyomozására édesgettetni. Erre nézve ezen munka főképen kellemetessége által igyekszik olvasóinak tetszeni, s azokat gyönyörködtetve kívánja tanítani, a bölcs természetet választván mesterül, mely a gyönyörűséget csaknem minden munkáiban párosítja a haszonnal.

A mi pedig *Flóránknak* belső elrendelését illeti, annak virágjait (minthogy a magunk erejéhez nem bizunk eléggé) többnyire más tudós nyelveken irt halhatatlan munkákból fogjuk szedegetni, s hazai földünkre általplántálni. Valamint egy felől minden mélységes feszegetések, s száraz szórszálhasogatások, úgy más felől minden gyermekjátékok, s olyan vitatások ki lesznek belőle zárva, melyek vagy a mostani időknek környülállásaira, vagy más okokra nézve valamely villongásra csak messzünnen alkalmatosságot adhatnának. A mely kert a *Tavas*z istenasszonya védelme alatt van, illő, hogy mint a szép természet, inkább isteni harmóniát s egyességet leheljen minden szívekbe, melyek benne keresik gyönyörűségeket. — *Szívet nemesisítő versek; a történetekből, kivált nemzetünk történeteiből vett szép darabok; nevezetes emberek életének leírása; különbkülönbféle erkölcsöknek s szokásoknak a legjobb utazók után való lerajzolása; az élet filozófiáját, a szép literatúrát, s a természeti tudományokat tárgyozó rövid értekezések, beszélgetések, levelek, filozófusi lélekkel írott szívre ható erkölcsi mesék, kellemetes anekdoták;* ezek lesznek gyűjteményünknek jelesebb részei. Európa legújabb polgári állapotjának rövid lerajzolása, az újabb magyar (és más igen nevezetes) könyveknek rövid s mérséklett megítélése s hírüladása, tudománybéli jelentések, új találmányok, nevezetes emberek haláláról való hiradások, s más elegendő dolgok, minden kötet végén egy új cikkelyt fognak formálni. — Általában azon igyekezettünk, hogy a planumnak egységével a dolgoknak kellemetes különbkülönbüléséget öszvekapcsoljuk, s az anglus kerteknek rendes rendetlenségét kövessük. Megeshetik néha, hogy a virágoknak közepette templomot, szent ligetet, tiszteletre v. bámulásra indító dőledéket, szomorú sirhalmat stb. fognak találni az olvasók. De az egésznek elintézője a jó izlés fog lenni a józan okosságnak vezérlése alatt, mely nélkül a szépség nem egyéb Circéné.

Minthogy az eféle írások csak úgy lehetnek méltók a közönség figyelmére, ha a tökéletességnek egy bizonyos grádicsát elérik: erre nézve nemcsak azokat az írókat kérjük szeretettel az ezen munkában való részvételre, a kik már a közönséges tiszteletnak birásában vagynak, hanem azokat is szívesen meg hívjuk, a kik még ez után kívánják magokat a közönség előtt mutatni.

KIS JÁNOS LEVELE ARANKA GYÖRGYHÖZ

3.

Nagy Barátn, Aug. 25d. 1797.

Nagy Erdemű Tudós Hazafi!

Megígertem utolsó levelemben, hogy mihelyt pesti alkalmatosság esik tudtomra, küldök egynéhány exemplarokat a *Valláscsúfolók ellen* irt versemből. Ezen ígéretemet íme teljesitem, s egyszersmind barátságosan kérlek, hogy ezen csekélységgel nevemben nagy érdemű barátidnak s társaiknak kedveskedni ne terheltelessél. — Egy uttal egy éneket is küldök, melyet, a mint a felülírás megmutatja, németből fordítottam, s a zsebbeli könyvbe tartozik, most pedig csak történetből vetődött előmbe. Azért küldöm kiváltképen előre kezdedbe, mert leginkább Tőled kívánám minél hamarább megtudni; mit tartasz az ilyen quantitas nélkül való énekekről, ha számot tarthatnak-e egyéb érdemeik mellett a poétai halhatatlanságra? Ha az eddig világra jött magyar énekeket, vagy anglusokat s francziákat veszszük ítélő-birákká, kérdést sem szenved a dolog. De ellenben a németek sérthetetlen törvénynek tartják, az utolsó syllabák egyforma zengése mellett is, a többi syllabák quantitásaira is vigyázni. Szeretném tudni: mit itélsz Te, mit itélnek egyéb a dologhoz értő tudósok erről a kérdéstről. Az tagadhatatlan, hogy a megmért hangoknak, kivált a jambusoknak, öszvekeresése véghetetlenül nehezebb a Magyarban, mint a Németben. De mikor a tökéletességre törekedünk, nem azt kell kérdeni, mi könnyű vagy nehéz, hanem mi szép. — A mi engemet illet, én még csak egy pár énekemben irtam ezt a kemény törvényt előmbe, s nehezen is lennék alkalmas annak mindenkori szoros megtartására.

Én most Campénak²⁴ a gyermekek számára irt esméretes bibliothekáját (Kleine Kinderbibliothek. Letzte Aug. 1794. in 5. Bändeh.) akarom megrövidítve magyarra fordítani. De rettent ettől a munkától kivált az, hogy a verseken kívül többnyire történetecskék vagynak benne, én pedig azoknak fordításában vagyok legerőtlenebb: különösen bizonytalan vagyok az inperf.[ectum] és perfectumoknak megválasztásában. — Ugy jut (de homályosan) eszembe, hogy Te az ujságokban-e, vagy hol?, erről a tárgyról irtál. Kérlek barátságosan, vagy ezen írásodra igazíts reá, vagy közöld velem erről a dolgról gondolataidat.

Az erd.[élyi] Társaság munkáinak első darabját még nem vettem, mert Schédius prof. urnak kétség kívül még nem volt alkalmatossága az elküldésre. Zsebbeli könyvecském sorsát még Bécs rejti. Él j szerencsésen. Szívéből kívánja

egyenes Szívü tiszteled s barátod

Kis János

(A küldött éneket, melyről Kis jelen levele ötödik, s köv. soraiban emlékezik, Aranka irományai közt nem találok.) Vass jegyzete.

F: MTA. Kt. M. Irod. Lev. 4^r. 146. 52.

ARANKA GYÖRGY LEVELE KIS JÁNOSHOZ

4.

Septemb. 15. d. 1797.

A Székelyföldön tett huszonnégy napi utazásomból haza érkezvén, Aug. 11-dikén irt becses levelet, a mellé zárt gondolatocskával, mely egy magyar Journalnak gondolatját foglalja magában, nagy meglepéssel vettem. Társaság gyűlését kellett mindjárt hirdetnem, hogy utazásomnak rendit, és gyűmölcsit eléadjam, mely két nap tartott. Az utolsóban eléadtam, a többi között, illő dicsérettel a Társasághoz való hajlandóságodat, és a Journalról való gondolatodat is felolvastam. A Társaság mindeniket örömmel értette, és azt végezte, hogy a társak közül némelyekkel egyetértvén, cselekedjem azt a mi jobb, és tudósítsalak tégedet, s azután a Társaságot is róla; úgy akarván intézni a dolgot, hogy minél hamarabb választ vehess mely, ha újabb gyűlést vártuk volna a Társaságnak, késett volna. Ezért is ámbar a Társaság nevében: de csak magam irok néked, nem a Társaság gyűléséből.

A gondolatodat egy érdemes társunkkal közlöttem, Orsowszki²⁵ úrral; reméllem, nem esméretlen előttd: Jénába, Göttingába járt, szép világ vagyon, tanult ember, most a Cancellarius úr ő Exel[entia]jánál a kis úrfi mellett Hofmester. Mikor elsőben véle szólottam, némely jegyzései voltak a béküldött gondolat iránt, melyekben én is megegyeztem: de jobban megolvasván azután a gondolatot, azt egészen helyben hagyja, mert esmérvén titeket, azt állítja, hogy gondolatotoknak szerencsét és becsületet tudtok csinálni: Én sem ellenkezem véle: de ugyan magam gondolatja mellett megmaradtam, melyet csak barátságának okáért közlök veled.

Flóra, ez a szó egész Európában már igen technicus szóvá vált: félek, hogy ítéletet vontok magatokra miatta. Ha Journált akartok írni: légyen Journál a neve: *Magyar Journál*; a jelentő levélben keveset kellenék érte változtatni.

Az Elöljáró Beszédben a gondolatnak nem szerencsés auspicium volna azon kezdeni, hogy az előtte való folyó írások mind szerencsétlenek voltak; csaknem annyit tenne, mint amikor az ifjú vitéznek kardot kötök az oldalára, s azt mondom: *Apád, nagyapád mind oda hagyták a fogokat, menj utána te is!*

A Journál tárgyaira s elrendelésére nézve ez a gondolatom, hogy legyen valóságos Journál. Az első része *Krónika* ilyen renddel: *Elsőben*. Európa Krónikája Posselt²⁶ szerént vagy utána. *Másodszor*.

²⁴ Campe, Joachim Heinrich (1746–1818) német író, pedagógus 12 kötetben megírta a *Gyermekalmanachját*, amelyet lefordított és többekkel szerkesztett Kis János is. (1816–1819).

²⁵ Orsowszky (Ocsovszki) Pál, Teleki Sámuel Ferenc fiának nevelője, az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság tagja.

²⁶ POSSELT, Ernst Ludwig: *Geschichte der Deutschen für alle Stände*. 1–3 Band. című művére gondol!

A magyar király birodalmának Krónikája. Elsőben a magyarországi, erdélyi, és Horvátországi; azután a bécsi, cseh, s lengyelországi s több német birodalombéli. Hadakozás, békeség, frigyek, ministeriumban, fő dicasteriumokban²⁷ lett változásokról, kivált a hazában, a nemzetek, vallások, nevelés, gazdagság, universitások fővebb történeteiről; főrendek halálairól, rövid biographiával; a nevezetes szerencsétlenségekről a hazában, s több eféle. *Harmadszor*. A két hazát illető nevezetesebb normalis rendelések tétetnének belé. *Negyedszer*. *Egy Magyar Bibliotheca*, azaz a szebbszőbb új magyar könyvek adatának elő; de nem critizálás végett annyira, mint esmertetés végett. Hogy a recensionak húsa is, lelke is lenne s az író systémáját s gondolatját, és a könyvet esmértessen meg, s egyszersmind az olvasó is időtöltéssel s gyönyörűséggel olvashassa. *Ötödször*. *Külső Bibliotheca*. Ebben idegen nyelven levő s külső országi szebbszőbb könyvek esmértessenek meg a fenn írt mód szerént, és olyan céllal, hogy ha kik mind az férfiak, mind az asszonyok közül az olvasást szeretik, vagy talán házi bibliothekáckát akarnának szerezni, az új könyveket s azoknak érdemeit esmérhessék meg.

A Journál második részébe jönnének azok a tárgyak, melyekről a gondolatban elől vagyon emlékeztet, u.m. a számos francia, német Journálokban, és folyó hónapos írásokban, s almanachokban, és kalendáriumokban eléforduló sok szép, olvasókat gyönyörködtető mindenféle darabok, és románocs-kák, fordítván őket.

Ide jöhetnének pótléku mindenféle elmedarabok, elmejátékok, szép versek, apró elmésségek, anecdoták, új találmányok, institutumokról való tudósítások, és más jelentések.

Ezekre főképen megkívántatik, hogy jó magyarság légyen, az idiotizmusok, provincializmusok, új, faragott, idéltlen, ostor, főző kalán mellől költ csudaszók eltávoztassanak. A beszéd legyen tisztá, folyó, nem darabos, minden erőltetés nélkül való. A kiadásban jó cicerobetű, szép papiros, szép takaró, ha lehet, minden hónapban adassék ki nyolcad rétbén. 7–8 árkusnyi, előfizetésre. És ezek az én gondolataim, Kedves Barátom! Ti azt csináljátok, a mi jobbnak tetszik az alkalmatossághoz képest, s a mit lehet. Már szólok a leveledre.

A könyvnyomtatásról megmaradok vélekedésemben. Hanem kettő kívántatik erre a dologra most elsőben, míg a dolog a maga útjába eredhet. Egyik az, hogy a munka kitetszhető szépségű, jóságú, s magát kedveltető s olvasató magyarsággal légyen írva. Második az, hogy az ember magát feláldozza a hazáért, nemcsak a nyereség reményét vesse el, és költségét, s fáradságát feláldozni tudja, hanem arra is reá szánja magát hérosi nagy lélekkel, hogy minden gyötrelmet, bosszúságot meggyőz, és dicsőségének tart. Nemcsak a Mars mezején, hanem a tudományok rendiben is nagy ember senki sem lehet, hanem a ki erős szívű, állhatatos, és maga neme szerént a hydrákat, sárkányokat és óriásokat meggyőzi; legelsőben pedig önnönmagát megtagadja, és a becsület, hir, név, pénz, jutalom, kívánásáról teljességgel lemond. Hozzá tésszem még a harmadikat, hogy, ki mit ír, ugy írja: hogy a legszószálhasogatóbb ellensége, s a criticusabb szem is semmi botránkozót benne ne találjon. Egy igaz, becsületes embernek az a regulája, hogy még mikor gondol is, ha az egész világ látná gondolatját, botránkozás nélkül láthassa; annál inkább a ki a világnak közreeresztést írásával becsületet akar tenni; igen félni kell a botránkozástól.

A Pozsonyi Censor. A szép zsebbéli könyvecskének (megbocsáss barátom) nem igen nagy ajánlására szolgál előttem, hogy a censor helyben nem hagyta; és vétkezel véle, ha Bécsbe küldöd szerencse próbálni; csak magadra haragítod a rendes censorokat. Jobbnak tartom, ha megbékélesz vélek, mert ezután is az ő szolgálatjával kell élned. A ki censura alá ereszti írását, önnönmagának azt kell kérni, hogy minél erősebben censuráztassék. Igy bátorsággal alszók. Én ezt szoktam cselekedni.

Köszönöm, hogy, az érdemes társaidnak, prof. Németh László, doctor Szent-Györgyi József, proc.[uror] Léhner András, és késmárki prof. Ásboth János Uraknak nevetek velem megegmértettéd, esmértess meg jobban is, és mondd nékies szíves köszönésemet. Esmértess meg többekkel is, és engemet is velek, hogy a Társaság munkáit küldhessem meg nékies, s adjak hivatalt. Prof. Schédius ur írja, hogy megküldi néked a Társaság nevében a munkát; kérj mások számára is tőle, a nevetek meg írván, s tudósíts róla. Felette későn küldi meg az az ur a Társaság munkáit a részesekeknek. Februariustól fogva mint ott hevernek a munkák Pesten: s még a pestieknek sem adta meg mind.

Hogy a Társaság a Journálra nézve veletek függésben legyen! E jó gondolat, és a Társaságnak is tetszik: de a cassánk most üres. Adjátok gondolatotokat Barátom, hogy egyesülhetne a Társaság ebben a

²⁷ Főkörmányszéki hatóságok

részben is veletek. Én így gondolkodom; hogy a Journálnak előfizetésére kell menni természet szerint. Ha haszon lesz benne, azokat illeti, a kik dolgoznak benne; a Társaságnak, reméllem, betsületből egy-két példát küldetek. Ellenben a Társaság is mind a magyarságra, mind egyébre nézve, a miben a ti világoztatástokra; s a munka becsületének, és belső érdemének nevelésére szolgálhat: örömet megcselekszi.

Ezen felül, ha néktek tetszenék, az én vélekedésem szerint közelebb is lehetne egyesülni. Talán a Társaság neve nevelhetné valamennyiben a Journál világát; talán nem olyan könnyen érné az a szerencsétlenség, mely az elenyészett jeles igyekezeteket érte nemes Magyarországon. Talán, ha prof. Schédius igyekeznék, és kivált ti társakul magatok s mások által olyan szerencsések lennétek, hogy a Társaságnak feles fizető segítőket szerezhetnétek: az által a Társaság segélhetné kevés költséggel is nemes igyekezeteket. Fontoljátok meg, s adjátok róla vélekedéseket a Társaságnak. De e még csak az én gondolatom.

Kedvesen veszi a Társaság, hogy hivatalát elfogadtad, élni kíván barátságoddal, és kér, hogy a nemes igyekezetben, mind szép munkáidnak közlésével, mind más munkás és jóltevő társaknak szerzésével bizonyítsd meg. A fizetők kiki esztendőnként ötöt Rfrtal, a munkás társak pedig félfél esztendőnként egyegy cikkelyecskének béküldésével szolgálhatnak a Társaságnak. Ha ki pénzt ajánlana, vedd kezdedhez, és egy kis cédulácskát mellette végy tőlök, mind a summa legitimatiojára, mind a fizetők bátorságokra, hogy a nevek el ne felejtessék, hanem a rendes jóltevők neveik közé beirathassék.

A Társaság belső mivolta. A Társaság planuma távul légyen! nem változott semmit is: hanem igyekezni fogunk, hogy idővel és igen lassu lépésekkel, hogy szemet ne surjon, nagyobb tökéletességre menjen. Nemes Magyarországon, maga könnyebbségéért, kérte a Társaság prof. Schédius urat, hogy, mint fő levelező, az én képemben és személyemben vigye a Társaság egész dolgát; igen becsülettel vállalta is meg Februáriusban: de az oltától fogva az az ur nem szolgálhatott semmit is, sem egy jóltevőt, sem egy munkás társat nem szerzett annyiban, hogy a Társaságnak csak egy 5. forint is pénzben, és egy cikkely is bé nem jött, s a Társaság darabjai sem osztattanak ki.

A Társaság foglalatossági kétfélek: az első, rendes daraboknak kiadása; mely a munkára nézve nehezebb. Mert a haza tekintete mellett, azt a szép emberi virtust, a szemérmességet, levetkezni, annál inkább csálni nem akarunk. A második része az igyekezetnek, nem tudom, gyönyörűsegebb-e vagy terhesebb? A hazának mindazokat a szép dolgokat, melyek eddig porban hevertének, vagy elenyészni indultanak, egybeszedni, és a jövő nyomok s később százak számára megtartani. Ilyenek minden nyomtatott magyar könyvek, kivált a régiek. A haza történeteit illeti, akármely nyelven lévő, nyomtatott könyvek, s kivált a régiek. A haza történeteire szolgáló minden kézírások, diplomák. A régi magyar írások. A különbféle hazában lévő nemzetek történeteit s eredeteit illető diplomák és kézírások; régi pénzek, más pogány és régi régiségek, köveken való írások, a természet esméretének három országaiból minden ritkaságok, különösségek, természeti jelenések, vagy phoenomenonok. Melyek igen sok levedzést, utánok való járást kívánnak.

Professor Németh ur már meg van hiva a Társaságtól, tudósits; hová való professor. Asboth urat meg fogjuk hívni. A kik 5 Rfrt fizetés mellett esztendőnként a Társaságnak jóltevői akarnak lenni: minden érdemes emberek örömet elfogad a Társaság. Igyekezézzél őket szaporítani. A magyar írás módjában, nem látom, miben különböznék oly igen, különben én a különösségeket nem szeretem, mert a gyengék igen megbotránkoznak az apróságokban is. Azért, kivévén a nagyját, az aprókban a köznéppel tartok inkább.

A papságról. Azt írod, hogy a vallást, s annak *hív szolgálit* becsülöd. Ebből is látom, hogy a mit írtam, helye volt. Hív nem hiv, a vallásért annak szolgálit, s a vallást, jó nem jó, annak tárgyáért s a polgári társaság csendességéért, minden kivétel nélkül szeretni és becsülni kell, annál inkább mikor egy országnak törvényes constitutioja azt kívánja. Nemes hazánk, nemzetünk s a magunk személyes állapotjának sorsa, a miben érdemessé akarjuk magunkat tenni, elég tágas és ártatlan mezők. Mindenik status bőves fogyatkozásokkal. Kiki magamagát, vagy az ország rendei igazítsák, jobbsíták, neveljék, iskolázzák őket!

A napokban itt egy új professort avatának bé: Borosnyai János²⁸ uramat. Atyja a híres Borosnyai Simeon,²⁹ a nagyatyja püspök volt.³⁰ Én másnap haza jövén, egy pár verssel tiszteltem.

Elkezdette Borosnyai tegnap pályafutását:
Kívánom, boldog pályafutása legyen!
Tisztesség, tudomány mezején lépése szerencsés;
Kedveljék öregek s a szelid ifjúsereg.
Hirnévben érhesse, mikor majd ősz feje hattyu-
Tollakkal verseng, atyja, nagyatyja nyomát!

(E.S.: megj. Még egy kéziratos vers Arankától: *A házamnál egy csóka a mézverembe esvén, emlékezetére*)

Hogy a papírost bétöltsem, ezt a két elme játékát bátorkodám ide zárni. Ajánlom magamat kedves Barátom, és vagyok különös tisztelettel.

(Név és hely nélkül)

F: Vass József: Irodalmi kiadatlanok gyűjteménye. MTA Kt.

Magy. Irod. Lev. 4^F. 146./59–62.

KIS JÁNOS LEVELE ARANKA GYÖRGYHÖZ

5.

Nagy Barátin, Octob. 24d. 1797.

Nagy Érdemű Tudós Hazafi,
Drága Barátom, Uram!

Hogy azon gondolatot, melyet Veled egy Journál iránt közlöttem, oly különös figyelmetességre tartottad méltónak, szívesen köszönöm. A mely jegyzéseket ennek alkalmatosságával irsz, azokat csaknem mindegyig igen helyeseknek találok én is, és azt hiszem, hogy egy olyan hónapos irás, a mely a Te általad modificáltatott planum szerént irattatnék, igen hasznos és nagy mértékben gyönyörködtető is lenne. De kívánságaidnak egy részét még akkor is lehetetlen lenne teljesíteni, ha elegendő alkalmas munkások találtatnának mindenik nemben. Hogyan lehetne p.o. a két hazát illető újabb nevezetesebb normális rendeléseket; dicastériomokbeli stb. változásokat, kelletekor béiktatni? Hogyan lehetne Európa krónikáját Posselt után vagy Posselt lelke szerént írni, holott ennek a Journalnak darabjai hozzánk is a kik Bécshez oly közel vagyunk, oly temérdek soká érkeznek. Nem veszténé-e el az ily későn szólamló krónika egy Journalban a hol új krónikát kellene ígérnünk, újságával együtt majd minden gratiaját? Egyéberánt is nem botránkozás köve lenne-e akármely józan előadás az új történeteknek, ha csak az újságleveleknek csupa leirói nem akarnának lenni?

Azonban csakugyan sok szép intéseidnek lehetne és kellene hasznát venni. Annál inkább sajnálom, hogy ezen jó igyekezetünk, még most legalább, csupa jámbor szándék marad. A fő óka, miért hogy legalább mostanában egy ilyen munkán dolgozni nem kezdünk, ez, hogy a mostani szűk világban, midőn mindenek a pénznek nem létén panaszkodnak, haszontalan reménylenék olvasókat hazánkban, a hol egyébkor is *quidquid* sit.³¹ csak ugyan, nem sok buzgó olvasói vagynak, még a jobbféle könyveknek is. A mint a feláldozásról irsz, igen szép és kívánnám, hogy sokaknak szívökre hathatna, a kiknek

²⁸ Meghalt 1848-ban, 81 éves korában. Negyven évig volt a marosvásárhelyi református kollégium tanára. Megírta versben Marosvásárhely történetét.

²⁹ Borosnyai Lukács Simon (1731–1802) marosvásárhelyi református lelkész.

³⁰ Borosnyai Lukács János (1694–1760) Református püspök.

³¹ *quidquid* sit – akármilyen is legyen

az a féle lecke igen szükséges. A mi engemet, sőt a mi társaimat illeti is, nem lenne legkisebb fogyatkozás is abban, hogy a jutalomkivánásról le se mondanánk, s akármely névvel nevezendő ellenségekkel feddhetetlen ügyükben szembe szállni ne merészelnénk. De summás költséget feláldozni ott, a hol a mindennapira való van csak, az nem nehéz, hanem lehetetlen. – Azt is írod itten, hogy én („tagadom”?) *hogyan igaz becsületes embernek az a regulája, hogy még mikor gondolis, ha az egész világ látná gondolatját, botránkozás nélkül láthassa.* Ez igen jó volna, ha az egész világ okos jó emberekből állana. De hátha sokan olyanok vagynak, s a kik azokat a dolgokat, a melyeket minden embereknek szükséges volna tudni, ha lehetne, örökös homályba temetnék, és így azoknak közönségessé tételét botránkozás nélkül nem olvashatják? stb.

Sajnálom, hogy Zsebbeli könyvecskémnek becse szemeid előtt azért lejjebb szállott, hogy a pozsonyi censor még nem engedte nyomtatását, de már most nem tehetek róla. Próbálja meg maga maholnap, ha lehet, megnyerni kedvedet. Bécsből már jó ideje, hogy megérkezett a nélkül, hogy csak egy szót is kitöröltek volna belőle. Már nagy része le is vagyon nyomtatva, s még ezzel a postával megírom Webernek,³² hogy alkalmatosság adódván küldjenek neked is belőle.

A Társaság munkáinak első darabját megküldötte prof. Schédius ur már jó ideje, mind prof. Németh László barátomnak, a ki a győri evang. gymn. profeszszora, mind nekem. Nagy örömmel olvastam az egész darabot, különösen némely cikkelyeit. Róla való ítéletemet, s ha érkezem, bővebben megírom prof. Schédius barátomnak, a kitől erre kérttettem is.

Kívánod, hogy a Társaságnak kivált jötevő tagjait igyekezzem szaporítani, én is szívesen kívánnám, hogy lehetne ezt cselekednem. De a kikkel én esméretségbe vagyok, ha még oly buzgók s még oly jó igyekezetűek is, vagy pénzetlenek, vagy szüléiktől függenek, akikkel ilyesmit megizleltetni nem lehet. Különben is annyi most a szükségről s pénztelenségről a panasz, hogy száját sem meri a szemérmes ember tátani kérés végett. Részemről kötelességemnek fogom tartani ottan csekély tehetségem szerént egy-egy kis munkáskát küldeni, ha kivált a fordításokat is jó néven veszi a Társaság.

A papságról a mit utolsó levelemben írtam, azt még most sem vehetem vissza. Ezen állításodat: „Hiv nem hiv, a vallásért annak szolgáit; s a vallást, jó nem jó, annak tárgyáért s a polgári társaság csendességéért minden kivétel nélkül szeretni és becsülni kell.” az én gondolatom szerént jóval is keskenyebb határok közé kell szorítani. Az igaz, hogy a jó ember akármely hivatalbélinek és így a papnak is megadja azt a külső tiszteletet, melyet annak character-e megkíván. De a belső tisztelet a szív csak annak adhatja, a ki azt érdemli. Az is igaz, hogy a becsületes ember személyes szatírát vagy paszquillust még az ellen sem enged meg magának, a ki tiszteletet érdemlő statusára rossz tulajdonságai által magát méltatlanná teszi. De a mellett azt tartom, hogy nem csak szabad, hanem kötelességekben is áll az arra termett írónak (magamtól abstrahálok) akármely statusban uralkodó hiányosságokat is közönségesen és annak modjával a publicumnak tudtára adni. Azt mondod, kiki maga magát vagy az ország rendjei igazítsák. De hát az írónak csupán a játszika mulattatás-e kötelességek, vagy az oktatás is? Ha az oktatás, a mint én gondolom, fő tisztök, vajjon csak a csekélyebb dolgokban oktassák-e a közönséget? S a leghalhatatlanabb írókat sem az a nemes reménység lelkesítette-e, hogy az emberi nemzet színét fogják írásaikkal tanítani, s nem ez az érdemök szerezte-e főképen halhatatlanságokat?

Kellemetes verseidet köszönettel vettem, s bátorkodom én is egy néhány rend verset küldeni helyettek. – Én mostanában, mikor nem is véltem, két külön helyről kérttettem két munkának kidolgozására. Az egyiket már most is szabad megneveznem Főtisztelendő Superintendens³³ uram mind szóval mind írással serkentett új istenes énekek írására, minthogy az eddig szokásban volt énekes könyv helyett újat akar béhozni. Ugyanezért Campe gyermekek számára írott bubliothekájának fordítása is egy ideig félbe szakad. Éljj szerencsésen kedves drága Barátom. Különös tisztelettel maradok igaz szívű barátod, s alázatos szolgád

Kis János

(* Az idezárt költemény olvasható Toldy kiadásában a 14. d. lapon, e cím alatt: „A szépség felszentelese”. Kiadónak a 457. d. lapon hibás azon zárjel közti jegyzése (=Voss szinte) mintha e költemény 1793 és 6 közt készült volna; holott a levél kelte (=Oct. 29. d. 1797.) mást mutat.) Vass jegyzete.

³² Weber Péter Simon pozsonyi nyomdász, 1789-től Komáromban is állított fel nyomdát

³³ Főtisztelendő superintendens, vagyis a püspök Nagy István volt, aki 1812-ben betegség miatt lemondott hivataláról, és helyette választották meg Kis Jánost

Nagy-Barátin, Marc. 14. d. 1798.

Nagy Erdemü Hazafi!
Különösen tisztelt Drága Barátom!

Régtől fogva szomjazom már becses leveledet. Adják a Gráciák, hogy annak ennyire való késését erántam való hidegüledés ne okozza, a melyre igen sajnálánám, ha akaratom ellen is utolsó levelemben valami okot adtam volna. De sokkal vigasztalóbb s ugyanazért is sokkal hihetőbb előttem, hogy fontosabb foglalatosságidnak csoportos serege késleltet feleletedben. – Én azonban rész szerént barátságodban, rész szerént a hasznos esméretek s tudományok terjesztésében mutatott esméretes buzgóságodban bízván, bátorkodtam, a mint ezen jelentéseimből láthatod, nevedet a közönség előtt megnevezni, s Tégedet igyekezetemnek előmozdítójának vallani. A mely cselekedetemért Tőled bocsánatot reménylván, arra is tisztelettel és szeretettel kérek, méltóztass tudósítani, merészelve-e Hozzád a m. Társaságnak ajánlandókon kívül több exemplarokat most nyomtatandó munkáimból oly véggel küldeni, hogy azok városotokban lévő könyvkötőtől v. árusok által a Te vigyázásod alatt eladattassanak a szokott rabat³⁴ szerént? Mihelyt kívánt válaszodat veszem, s munkáicskám készen lesznek, azonnal utnak indítom ezeket, amikor talán más valami kézírásomat is küldhetem a Társaságnak. Azonban is ezen jelentéseket legjobb tanácsodra bízom, s szives indulattal vagyok

Nagy Erdemü Hazafi
Különösen tisztelt Barátos

alázatos tisztelőd s szolgád Kis János

U.i. A *Valláscsúfolók* ellen írt versemből Hozzád érkeztek-e a küldött exemplarok?

Nagy Barátin, Jul. 29d. 1798.

Nagy Erdemü Barátom!

Mennél tovább kellett látogatásodra váraoznóm, annál forróbban öleltelek meg utólszori megjelenésedkor. Roszra csak azért sem tudtam volna magyarázni hoszszabacska hallgatásodat, mivel magamon is gyakran megesik, hogy legkedvesebb barátim leveleire is, hol egy, hol más akadály miatt, későbbben felelek, mint magam szeretném. Hanc veniam petimusque, damuque vicissim.³⁵ De azonban Reád nézve csakugyan azt kívánom, hogy kíméljenek az akadályok, mikor nékem oly szép s oly buzdító leveleket akarsz írni.

A Társaság virágzásán, ha valaki, én egész szívemből örülök, s igen kedvesen vettem rólla való tudósításodat. A mi az én veletek leendő munkálkodásomat illeti, melyre oly barátságosan hívsz, kívánom, hogy csak valamennyire is megfelelőhessen várakozásotoknak. Próbát minden esetre tettem volna; most pedig annál örömesebb s annál nagyobb buzgósággal fogok dolgozni. Először béküldendő munkáimnak még most sem nevét, sem elkészülésének idejét meg nem írhatom; hanem anyai nyelvünkről fogok csakugyan valamely részbeli értekezést írni. Egynéhány jegyzéseim már vagynak, melyekhez még többet akarok szedegetni, s ha ugy elkészíthetem, hogy előtökbe lépni méltók lesznek, azonnal közölni fogom Veled s általad a Társasággal.

A Társaság munkáinak második darabját nagy óhajtással várom, s a benne leendő dolgok titulusai is már nagyon kívántatják velem mennél előbb leendő olvasását. – Az első részre én ugyan jegyzéseket nem írtam, mert nem is tudtam, hogy prof. Schédius úr, a ki arra intett, hozzátok akarja küldeni, s

³⁴ rabat – haszon

³⁵ Hanc veniam petimusque, damusque vicissim – Bocsánatot kérünk és viszont bocsánatot adunk

nem is bátorkodtam jó formán belé kapni. Ezután teszek jegyzéseket: ezzel solenniter megfogadom. Prof. Schédius tehát ne viselje nálad ezen hibámat; a magáét nem tudom menteni, és én is sajnálom, ha valamely elégséges okot nem tud előmutatni, melylyel hidegségét menthetné.

Munkácskáimnak ígért patrocíniumodat háládatos szívvel veszem, meg is tettem már Wébernél minden szükséges rendelkezéseket, hogy mennél előbb vehesd exemplaraimat.

Hogy Kazinczy helyébe emelsz engemet a m.[agyar] literatura világában, arra csak a nagy barátság ragadott el. Nékem eszembe sincs, hogy ezzel a legtisztább izlésű s tüzes képzelődésű költőnkkel egy rangunak tartsam magamat; hanem irogatok, mert abban a meggyőződésben vagyok, hogy annyi időn az én sorsomban jobbat nem tehetek, írásaimat, valamint tőlem telhetik, csinosgatom, mert a szépet szeretem, s a saját alá adom, mert azt tartom, hogy literaturánknak mostani szegénységéhez képest hasznosak lehetnek. Ez az én auctorságomról való ítéletem, ez pedig, hidd el, nem valamely idéltlen vagy tetetett modestiából származik. – Élj szerencsésen s szeresd tovább is

buzgó tisztelődet s barátodat

Kis Jánost

U.i. Ezen üres helyet foglalják el egynéhány versek:

Egy ifjuhoz, mikor az oskolákat elhagyta

Homályos napjai a később időnek

Barátom, feléd is sebes postán jőnek, stb.

(L. folyt. Kis János Poétai Munkái. Kiadta Toldy Ferenc. Pest, 1846. 4. r. 129. h. „Charicleshez” cím alatti töredék) Vass jegyzete.

KIS JÁNOS LEVELE ARANKA GYÖRGYHÖZ

8.

Nagy Barátn. Nov. 26d. 1798.

Nagy Erdemü Barátom!

Hogy Aug. 14dikén költ leveledre, mely oly sok tekintetben kedves volt előttem, még csak most, most is pedig csak tökéletlenül felelek, azt főképen szemeimnek felettébb való meggyengülése okozta, melyeknek egy időtől fogva az írásra, olvasásra csak igen kevés hasznokat vehetem. Nem tudom, mit rendeltek az egek felőlem, hogy ily idején kell annak az érző eszköznek megromlásától félnem, melyből legtöbb boldogságomat gondoltam áradni. Meg nem mondhatom, mely fájdalom érdeklí szivemet valahányszor meggondolom, hogy az írás és olvasás napról-napra tilalmasabb leszen énnékem; ehez a foglalatossághoz éreztem bennem eleitől fogva legédesebb hajlandóságot; s ez által reménylette okosságom is, hogy az én környülállásaimban legjobban eleget tehetek kötelességemnek is. – De ilyen szokott a jól nem vezérlett ifjuság vigyázatlanságainak gyümölcse lenni; még a különben dicséretes szorgalmatosságban való mértékletlenség is oly keményen megbünteti magát. – Azonban levius fit patientia, Quidquid corrigere est nefas.³⁶ – A mennyire mehetek, csakugyan meg fogom ezután is próbálni. Mostanában a leg szükségesebb s elhalaszthatatlan dolgaimon kívül nem veszem hasznát szemeimnek. Egy gyermeket vettem hozzám, a kivel ...³⁷ képen ki akarom pótoltatni a fogyatkozást: de még az is soká lesz, míg csak tűrhetőképen elfelejtetheti ez velem a magam szemeinek hiányosságát. Ezzel olvasgattatok s iratok néha, s minthogy írása nem ember eleibe való, jövődöben vagy magamnak ha jobban leszek, vagy másoknak kell leírni mostani másolását.

Néked buzgó Tudós nemes szíví Hazafi Barátom, mindvégig boldogabb futást kívánok, dicső pályádban, mint a milyent én mindjárt eleinten várhatok. Messziről mindenkor igyekezem a mint lehet, nyomaidat követni. Azon munkákhoz is jó szerencséd legyen, melyekről leveledben tudósítasz!

³⁶ levius fit patientia, Quidquid corrigere est nefas – legyen türelemmel a javítások ügyében

³⁷ olvashatatlan szó

En nem sokára Zsebbenválómnak egy második esztendejét fogom tiszteletedre küldeni, vagy inkább ítéletedre bízni; ezt még jobb időben dolgoztam ki. Muzarion³⁸ is már egészen készen van jó darab időtől fogva nálam.

A tudós Hazafiak egyesülésének a öszvetartásának kívánsága szent: én is szívből óhajtanám Veled együtt, tiszszerre könnyebben boldogulhatna literatúránk, s még annyi örömet s édességet érezne minden tudós, a kinek szíve is van, az igazságnak szolgálatjában. De keveset lehet e részben reményleni.

Megengedj hosszú késedelmemért, s mostani unalmas lamentatióért. Kivánd velem együtt, hogy jövendőmet vidámbb színben hozza előmbe a valóság, mint a melyben most képzelődésem látja; s adj egy kis helyt ezután is barátid között annak, a ki állhatatosan marad

egyenes szívü tisztelőd s barátod

Kis János

(E levélhez csatolta Kis „Hazaszeretet” című költeményét Voss után, melyet Toldy a 25d lapon közöl; és így nem 1800-ban, miként az érd. kiadótól a 457-dik lapon áll, hanem 1798-ban készült.) Vass jegyzete.

KIS JÁNOS LEVELE ARANKA GYÖRGYHÖZ

Kővágó-Örs, April 30d. 1799.

Nagy Erdemü Tudós Hazafi!

Becses leveledre, melyet Jan. utolján vettem, már régen minden órán akartam felelni, mikor Ápril. Sdikén datált írásod is tegnap kezemhez érkezett. — Legelőször is ezen utolsóira válaszolok. Azt a hazafiui buzgóságot, melyet, *Zsebbenválómnak* eladásában mutattál, háládatos szívvel veszem, de a pénz, melyet belőlök áruktál, nem enyém, hanem Wéberé, minthogy ő a maga költségén nyomtatta ki. *Knigget Meinerset* és az *Erkölcsei oktatásokat* nyomtattattam én a magam pénzén. Ezekből legfelesebben küldöttem exemplárokat Wébernek illendő rabat ígérésevel a végre, hogy ő küldözze szélyvel ismerőseihez. Ugy irta egyszer, hogy Maros-Vásárhelyre is küldött. Ha ezeknek keléséről vagy nem keléséről tudósítani méltóztatnál, igen megköszönném. Az Ocsovszky barátomhoz küldött 10 forintok eránt nem sokára fogok Wébernek írni, hogy küldje fel contoját.

A dátumból is láthatod, hogy én lakásom helyét változtattam. Egy jeles nemességből álló népes gyülekezet tisztelt meg hívásával, melyre (jóllehet a fizetésem itt több lesz) csak nagy nehezen tudtam reá állani, rész szerént győri barátimat, rész szerént csaknem mérték felett szerető hallgatóimat sajnálván elhagyni. Még eddig itt is közönséges szeretet és öröm követi minden lépésemet, s minden jót igérek jövendőmről.

Ezen ide zárt versemet vizsgálásod alá adom. Ha tetszik, nem ellenzem a Társaság munkáiban leendő kinyomtatását is, hacsak valami jobbnak helyét nem foglalja el. Sajnálom, hogy még eddig semmivel sem szolgálhatok. Sokba kaptam a publicum előtt mintegy lekötöztem magam, privatus v. inkább officinális dolgaim is nem kevesek. A Társaság munkáinak második darabja kijött-e? A *Zsebbenválóm* 1799-re már régen napfényt látott: *Muzarionom* purizálását épen ma végeztem. A jövő esztendőre való *Zsebkönyv* is kész kézírásban, nem tudom, lesz-e kedve hozzá Wébernek. — A szemeimet most is nagyon félttem, nem fájnak, de igen homályosak. — Megengedj hogy ily szorosan és fősvényen bánom a papirossal: a versek okozzák. Ajánlom magamat szeretetedbe alázatos tisztelőd

Kis János

(* E levélhez van mellékelve „A külömbféle rendek egyenlőségéről. Franciából.” című költemény, mely Toldy kiadásában, a 158–161. h. „Az ember sorsának egyenlőségéről” cím alatt áll.) Vass jegyzete.

³⁸ Muzarion — ismeretlen írás